

Bengt Furåker

Sociologisk teori och arbetsmarknad

I ett tidigare nummer av *Arbetsmarknad & Arbetsliv* har Michael Tåhlin (2007) recenserat min bok *Sociological Perspectives on Labor Markets* (Furåker 2005). Han verkar tycka att jag skulle ha skrivit en annan bok och det är han givetvis i sin fulla rätt att göra. Delvis är emellertid recensionen också en diskussion kring principiella frågor. Till den diskussionen vill jag gärna bidra med några synpunkter.

Inledningsvis ska jag ta upp frågan om relationen mellan sociologi och ekonomi. Tåhlin menar att ekonomerna ligger så långt före oss sociologer i sina analyser av arbetsmarknaden att vi bör motivera vad som berättigar vår verksamhet. I hans vördnadsfulla formulering svarar de för "den huvudsakliga referenspunkten". Jag kritiseras för att inte behandla den ekonomiska forskningen inom området. Den anmärkningen är inte alldeles rättvisande – jag har åtskilliga referenser till ekonomers arbeten – men visst skulle sådana ha kunnat ges ett större utrymme. Dessutom är det kanske riktigt att i min bok är sociologin överordnad arbetsmarknaden. Ett viktigt syfte för mig har varit att kritiskt undersöka vad olika sociologiska perspektiv har att bidra med. Som framgår i de olika kapitlen anser jag att somligt är värt att använda men också att en hel del måste utmönstras.

Bengt Furåker är professor vid sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.

Han har under lång tid bedrivit forskning kring arbetsmarknads- och arbetslivsfrågor.
Bengt.Furaker@sociology.gu.se

Ekonomer tycks sällan bekymra sig om vad sociologer gör, medan sociologer alltemellanåt opponerar sig mot framför allt neoklassisk ekonomisk teori. Kritiken brukar följa två huvudlinjer. Den ena är att föreställningen om den "ekonomiska

människan" innebär ett alltför snävt synsätt för att ligga till grund för en adekvat analys av mänskligt handlande. Den andra är att ekonomin alltid är mer eller mindre "inbäddad" i ett samhälle med dess kultur och institutioner och inte ska ses som något därifrån avskilt. Båda dessa typer av kritik är rimliga – om de formuleras på ett vettigt sätt – men sociologer har sällan kommit längre än så. Jag har inte åtagit mig uppgiften att gå vidare i detta avseende, men givetvis kunde det vara värdefullt om vi fick se nya och mer utvecklade analyser av förhållandet mellan de två disciplinerna.

Det är emellertid inte enbart relationen mellan sociologin och ekonomiämnet som är av intresse. I min idealbild av vår disciplin ingår att den delvis ska vara en syntetiserande vetenskap som utnyttjar och sammanfogar kunskap från olika håll: ekonomi, statskunskap, rättsvetenskap, psykologi, och så vidare. Jag påstår ingalunda att sociologer alltid arbetar så och ingalunda heller att vi alltid ska arbeta så, men här finns ett ideal som är värt att sikta mot – utan att vi för den skull behöver resa vetenskapsimperialistiska anspråk.

En annan punkt i Tählin's recension rör förhållandet mellan teori och empiri. Min uppfattning är att teori liksom metod är verktyg för analysen av social verklighet. Vår disciplin bör vara en empirisk vetenskap som använder sig av och prövar olika teorier och metoder för att nå fram till kunskap. I grund och botten har sociologin ett berättigande bara om den kan hjälpa oss att förklara samhällsleliga fenomen. Så långt tror jag inte det finns någon oenighet mellan Tählin och mig. Till detta vill jag emellertid göra en komplettering: varje sociologiskt arbete behöver inte innefatta alla led. Ibland finns det anledning att enbart behandla teori och begrepp liksom det ibland kan vara motiverat att enbart behandla metodfrågor. Det måste vara legitimt att vid olika tillfällen koncentrera sig på någon aspekt. En helt annan sak är att vissa sociologer bara ägnar sig åt teori och andra bara åt metod (det senare är mindre vanligt); den arbetsdelningen har inte precis varit något framgångsrecept.

Många sociologer arbetar dock parallellt med teori och empiri och jag räknar mig själv till den kategorin, även om jag i den aktuella boken först och främst inriktar mig på att diskutera teori och begrepp. Tählin frågar sig hur fruktbart det är att föra sådana diskussioner utan att anknyta till empirisk forskning. Min framställning saknar förvisso inte empirisk anknytning, men den utgår i huvudsak från relativt kända fakta. Ambitionen har inte varit att göra en forskningsgenomgång och presentera de senaste resultaten från alla undersökningar som hela tiden genomförs. Detta må i och för sig vara väl värt att göra, men det är en annan uppgift som dessutom skulle kräva åtskilligt fler boksidor. Som jag ser det finns det behov av olika slags åtaganden, medan Tählin verkar tycka att till exempel begreppsanalys är en meningslös aktivitet. Hans egna resonemang pekar likväl på att en sådan verksamhet kan vara motiverad; i varje fall visar de att man behöver vara nogga med begreppen. Låt mig konkretisera detta.

Tählin framhåller att begreppet ”dekommodifiering” – som jag diskuterar i min bok – inte är användbart därför att det leder tanken till ”frigörelse”. Detsamma gäller förstås för begreppet ”kommodifiering” men med motsatta förtecken. För att illustrera problemet nämner Tählin hur det kan vara för förtidspensionärer respektive gifta kvinnor. Förtidspensionärer som tidigt får lämna arbetslivet (dekommodifiering) kan knappast ses som ”befriade”, medan gifta kvinnors inträde i arbetslivet (kommodifiering) ofta ökar friheten snarare än minskar den.

Det är helt riktigt att begreppen vanligen har de nämnda konnotationerna i litteraturen, till exempel i Gøsta Esping-Andersens böcker. I detta hänseende är vi helt överens. Däremot har Tåhlin gjort en ren felläsning av min diskussion eller kanske inte läst den alls. Jag argumenterar nämligen för att värdeladdningen i begreppsparat kommodifiering/dekommodifiering måste elimineras om det ska kunna utnyttjas i vetenskaplig analys. Att åstadkomma detta är för all del vanskligt då den etablerade innebörden är ganska cementerad. Alternativet är att överge begreppen, men jag menar de har en roll att spela genom sin förbindelse med andra centrala begrepp såsom arbetsmarknad, arbetskraft och arbetskraftens varukaraktär.

Ett annat exempel är när Tåhlin tonar ner skillnaden mellan privat och offentlig sektor. Man kan diskutera om det av mig föreslagna begreppet produktionsätt är det bästa för att fånga denna skillnad, men idealtypiskt sett rör det sig – för att uttrycka saken kortfattat – i det ena fallet om ett system med samhälleligt ägande, politiskt definierade behov, planering och politisk styrning och i det andra fallet om privategendom, marknad, konkurrens och vinstorientering. Att blandformer förekommer och har vunnit terräng – såsom privatägd, vinstdrivande äldreomsorg som finansieras via skattsedeln och övergripande styrs genom politiska beslut – ändrar ingenting i sak. Dagens politiska strider i Sverige är i hög grad en fråga om i vad mån vi ska ha privata eller offentliga lösningar inom olika områden och utfallet av dessa strider får betydelsefulla återverkningar på arbetsmarknaden.

Låt mig ta ett sista exempel. Enligt Tåhlin har ”huvuddelen av all ojämlikhet förskjutits till en differentiering inom gruppen anställda” (s 77). Bakom detta påstående ligger också, vad jag kan förstå, antagandet att ägandefrågor inte spelar så stor roll. Tåhlin hävdar att sociologer främst bör ägna sig åt analyser av den interna skiktningen bland de anställda och för att förklara utvecklingen bör vi använda oss av teorier om klass, kön, etnicitet och nationella institutioner. Jag har betydande sympati för detta och ägnar också en del utrymme åt teorier av det nämnda slaget. Samtidigt måste dock betonas att arbetsmarknadens grundbult är ett utbyte mellan dem som hyr och dem som hyr ut arbetskraft. Bland de förra finns både kapitalistiska och icke-kapitalistiska arbetsgivare och dessa har större eller mindre resurser till sitt förfogande samt ett större eller mindre antal anställda. Även när vi koncentrerar oss på de anställdas interna skiktning är det angeläget att behålla de elementära teoretiska byggstenarna i sikte. Det som försiggår på arbetsmarknaden är en interaktion mellan dem som hyr och dem som hyr ut arbetskraft liksom mellan aktörerna inom respektive kategori – en interaktion som inbegriper såväl samarbete som kamp och konkurrens. Differentieringen bland de anställda sammanhänger inte minst med hur olika löntagarkategorier förhåller sig till arbetsgivarsidan.

Tåhlin noterar att jag uppmärksammar en del nyare, ”grovhuggna” analyser – formulerade av exempelvis Ulrich Beck och Manuel Castells – men betraktar detta som opåkallat. De teorier jag behandlar är dock mestadels sådana som har haft stort genomslag inte bara inom vår disciplin utan också i den allmänna samhällsdebatten. Författare som Beck och Castells har rönt mycken uppmärksamhet genom böcker, artiklar och föreläsningar och deras tolkningar av samhällsutvecklingen bör därför sättas under luppen. Tåhlin låter påskina att jag dras till utopiskt tänkande, trots att min granskning – som han själv framhåller – mynnar ut i att detta slags tänkande avfärdas. I sak finns det här knappast någon större åsiktsskillnad mellan Tåhlin och mig. Skillnaden oss emellan är nog bara denna: jag menar att vi kritiskt bör syna även spekulativa teorier som har vunnit stor spridning trots att de är löst grundade – och kanske särskilt just sådana – medan hans inställning tycks vara att vi i stället bör ägna oss åt andra uppgifter.

I sin slutkläm nämner Tåhlin några empiriska frågeställningar som han tycker lämpar sig för sociologer att syssla med. En sådan är varför dåliga jobb betalas dåligt, trots att det ofta är svårt att rekrytera till dem. Teorin om kompenenserande lönedifferenser tillhandahåller uppenbarligen ingen tillfredsställande lösning. Om jag inte minns fel, formulerade Tåhlin (1987) problematiken redan i sin avhandling för mer än tjugo år sedan utan att hitta något riktigt svar och han har tydligen ännu inte lyckats. Jag instämmer till fullo i att den sociologiska arbetsmarknadsforskningen bör inriktas på empiriska frågor av detta slag, men det utesluter inte att det också måste finnas utrymme för en mer fristående diskussion kring teori och begrepp inom området.

Referenser

- Furåker B (2005): *Sociological Perspectives on Labor Markets*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Tåhlin M (1987): *Arbetets värde och kostnader. En studie av lönearbetets konsekvenser för individen*. Stockholms universitet: Sociologiska institutionen.
- Tåhlin M (2007): Recension av B. Furåker ”Sociological Perspectives on Labor Markets”. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, vol 13 (2), s 73-77.